

Tasanko, joki ja kaupunki

- kolme elämäntapaa

KUINKA KUVATA?	2
RIPAUS HISTORIAA	2
Kiveä ja hiekkaa –sitähän riittää!.....	2
Karavaanit kulkevat	2
... ja somalit saapuvat	2
Islaminusko juurtuu	3
Somalisulttaanien valta.....	3
Jo kiinnostuvat muutkin... ..	3
Monta mutkaa –ja itsenäisyys!.....	3
JA MUUTAMA SANA KULTTUURISTA	3
Runoilijakansa –peukalo keskellä kämmentäkö?.....	3
Paljon paimentolaisia – totta toinen puoli.....	3
Islam –taustalla taiteessa ja elämässä.....	4
TASANGON PAIMENTOLAISET	4
Laajat laitumet karjan kulkea.....	4
Kameli –varma valuutta.....	4
Suuret ja pienet vaellukset	4
Kuivuus koettelee	4
Maja – äidiltä tyttarelle.....	5
Muutoksen tuulia	5
JOKIALUEEN VILJELIJÄT	5
Mustaa ja punaista maata	5
Säänseuraajat	5
Pientilojen peltoruudut –veden sieppaajat	6
Puolipaimentolaisten maatilkut –veden säilöjät.....	6
Alajuoksun pellot ja plantaasit –veden imijät	6
Paimentolaisten piipahdukset	6
Jokilautat ja muut kulkupelit	6
Kulttuurin kaleidoskooppi	6
RANNIKON KAUPUNKILAISET	7
ESINEISTÖ	9
TÄRKEIMPIÄ LÄHTEITÄ:	13

Somalian sisällissota ajoi satojatuhansia somaleja pakolaisuuteen; jopa kaukaiseen Suomeen saapui 1990-luvun alkaessa tuhansia somaleja. Nyt, uuden vuosituhatosen ollessa jo alullaan, ei Afrikan sarvessa enää sodita. Toki levottomuuksia on paikoitellen yhä jonkin verran. Vihanpidon vaikutukset ulottuvat vielä monen sukupolven yli, sillä henkisten ja aineellisten vaurioiden korjaaminen kestää vuosikymmeniä.

Kulttuurien museossa Helsingissä tammi-syyskuussa 2002 esillä olleen 5 Afrikkaa –näyttelyn Somalian osaston, Somaliasalin, esineistö ja valokuvat oli kerätty vuosien varrella kokoon vapaaehtoisvoimin, aikaa ja vaivaa säästämättä. Upea aineisto on löydetty Suomessa asuvien somalialaisten ja somaliankävijöiden kätkeistä, mikä todistaa sen, etteivät kulttuurit tunne rajoja!

Näyttelyn runkona taustatekstinä oli arkkitehti Anneli Velhon laatima kirjoitus: Tasanko, joki ja kaupunki – kolme elämäntapaa. Kulttuurien museon osaavan henkilökunnan lisäksi näyttelyn rakentamiseen osallistuivat näyttelyarkkitehti Jenni Reuter, Suomi-Somalia monet jäsenet ja Aktiivisten naisten yhdistyksen Geelan puheenjohtaja Amino M. Kassim.

Teksti on aiemmin julkaistu Koor 2-2001 lehdessä.

TASANKO, JOKI JA KAUPUNKI – KOLME ELÄMÄNTAPAA

Anneli Velho

KUINKA KUVATA?

Kuinka kuvata Somalian kulttuuria, sitä voimakkaina yhdistäviä virtoja ja pinnan alaista vipinää? Kulttuuria yhdistää kaksi voimallista piirrettä: uskonto ja suullinen perinne. Niiden vaikutus ulottuu kansan kaikkiin kerroksiin ja kaikille elämän alueille. Piirteiden hallitsevuutta tasapainottaa asuinpaikkojen muovaama variaatioiden rikkaus. Somalialainen kulttuuri on kuin kaleidoskooppi; kaukaa katsottuna sillä on yksi, selkeä hahmo. Kurkistus sisälle. Paljastuu toinen näkökulma. Värien ja muotojen rikkaus ja leikki.

Seuraavassa esitellään ensin sanoin ja kuvin kolme elämäntapaa. Näyttelyn esineryhmät kertovat lisää Somalian arjesta ja juhlasta. Näin lyhyesti ei voi kertoa kaikkea, toivottavasti kuitenkin sen verran, että uteliaisuus herää ja antaa aihetta – ja rohkeuden – tutustua paremmin toisiimme. Kurkistakaamme nyt Somalian kulttuuriin!

RIPAUS HISTORIAA

Kiveä ja hiekkaa –sitähän riittää!

Suurin osa Somaliaa on noin puolen kilometrin korkeudella olevaa tasankoa. Pohjoisenpuoleista rannikkoa reunustaa vuorten ketju, jonka jylhyyttä pehmentää sen penkeremäinen laskeutuminen kohti Adeninlahtea. Idänpuoleinen rannikko on aivan erilainen. Siellä tasanko viettää loivasti kohti rannikkoa, sulautuen lopulta Intian valtameren maininkeihin. Hienohiekkaista rantaa riittää silmäkantamattomiin.

Maan eteläosan vehreät jokilaaksot viiltävät karun maan halki. Joista suurimmat – ja ainoat ympärivuotiset – ovat Jubba ja Shebelle. Niukkavetisempi Shebelle ei onnistu murtautumaan rannan hiekkavallien lävitse mereen vaan kääntyy pääkaupungin, Mogadishun, kohdalla länteen ja etelään. Se jatkaa virtaamistaan rannikon suuntaisena, kunnes yhtyy neljänsadan kilometrin päässä Jubba –jokeen.

Karavaanit kulkevat ...

Afrikan sarvea ovat kautta aikojen huuhdelleet eri suunnista tulevat kulttuurien laineet. Seutu on suhteellisen helposti kuljettavaa, joten tavaraa ja ihmisiä on tullut ja mennyt.

Nykyisten Somalian ja Eritrean seutuvilla sijaitsevaan aluetta kutsuttiin muinoin Suitsukemaaksi (Puntland, Puntinmaa) ja se oli Egyptin faaraoiden tärkeä kauppakumppani. Tärkeimmät sieltä tuotetut raaka-aineet olivat uskonnollisissa seremonioissa ja palsamoinnissa käytetyt suitsukkeet ja mirhami. Seudulta tuotettiin faaraan hoviin myös kultaa, norsunluuta, eebenpuuta ja kissapetojen turkiksia. Ensimmäinen maininta suitsukkeen tuonnista Afrikan sarven Suitsukemaasta on peräisin Faarao Sahuran ajalta, noin vuodelta 2490 eKr. Kuningatar Hatshepsutin kuolontemppelissä olevassa Puntin salissa (1470 eKr.) on seinämaalauksia, jossa kuvataan maalauksin ja tekstein sitä, kuinka tuolloin oli kuljetettu Thebaan kokonaisia mirhamipuita; 31 kappaletta juuripaakkuineen.

Pohjoisafrikkalaisten kauppiaiden karavaanireitit ylsivät itäiseen Afrikkaan saakka. Sinne löysivät tiensä vähitellen myös arabialaiset ja persialaiset kauppiaat. 600 –luvun alussa perustettu uusi uskonto, islam, alkoi pikku hiljaa levitä muslimikauppiaitten mukana; ensimmäiset islamilaiset siirtokunnat kasvoivatkin kauppareittien päätepisteisiin. Kaupankäynti ja kulttuurivaihto vilkastuivat entisestään, kun kauppiaat alkoivat perustaa siirtokuntiaan myös eteläisen rannikon asutuskeskuksiin.

... ja somalit saapuvat

Kauppa kannatti etelässä niin hyvin, että kolmessa sadassa vuodessa sinne oli syntynyt kokonainen kauppakaupunkien ketju. Samoihin aikoihin kaupunkien kasvun kanssa käynnistyi tuolloin Etiopian ylänköalueilla asuneiden somaleiden muuttoliike nykyisen Somalian jokialueelle. Tultaessa 800-900 – luvuille he olivat jo siirtyneet nykyisille asuinsijoilleen.

Islaminusko juurtuu

Islam levisi kaupankäynnin mukana vaihteittain; pohjoiselle rannikoille 600-luvulla, eteläiselle rannikolle 700-luvulla. Vähitellen, 900-luvulla, myös Somalian sisäosat alkoivat saada asutusta. Uskonto ja uudet tavat levisivät muuttajien mukana. Aluksi kauppareittien varsien kyliin, sillä tunnetuimmat kauppiat olivat usein myös arvostettuja muslimioppineita. Rauhanomainen käännytystyö tuotti hedelmää ja 1100-1300-luvuilla joukoittain kaupunkilaisia kääntyi islamin uskoon.

Somalisulttaanien valta

Kiinalaiset ja portugalilaiset löytöretkeilijät ja merenkulkijat löysivät Afrikan sarven 1400-luvulla. Rannikon kaupankäynti ei juurikaan suuntautunut sisämaahan, vaan Intian valtamerelle. Sisämaan paikallishallitsijat eivät halunneet päästää rannikon muukalaisia alueilleen. Arabialaistyyppiset purjealukset, *dhow:t*, kiidättivät lasteja arabimaiden lisäksi myös kaukaisempiin maihin: Portugaliin, Intiaan jopa Kaukoitään saakka.

Kauppakaupungeista kehittyi vähitellen sulttaanien hallitsemia, itsenäisiä pikkuvaltioita, joiden kautta lähti maailmalle rautamalmia, norsunluuta, meripihkaa, strutsinsulkia ja kilpikonnaa kilpiä. Seudun tunnetuimmat ja laajimmalle levinneet tuotteet olivat suitsukkeet ja aromaattiset öljyt, joita valmistettiin mirhamipuun ja suitsukepuun pihkasta. Rannikon kaupunkien kautta kulkivat myös Afrikan sisäosista tuodut orjat ja kulta. Laivat eivät tulleet tyhjinä takaisin, vaan toivat mukanaan kaikkea tarpeellista: riisiä, pippuria, silkkiä, posliinia ja marmoria.

Jo kiinnostuvat muutkin...

Seudusta eivät voineet olla kiinnostumatta myös valloittajat: 1500-luvulla Somalian pohjoisosia kuului turkkilaisille, eteläosia ensin portugalilaisille ja sitten Omanin sulttaanille. Vuosisadan loppupuolella myös eurooppalaiset siirtomaavallat kiinnostuivat somalien hallinnassa olleista alueista. Ranska perusti Ranskan Somalimaan vuonna 1862, Iso-Britannia valtasi Pohjois-Somalian vuonna 1884, Italia Etelä-Somalian vuonna 1889 ja Etiopia Ogadenin 1890-luvulla. Rajalinjoja vedettäessä suuria somaliyhdyksuntia jäi naapurimaiden puolelle.

Monta mutkaa –ja itsenäisyys!

Seuraavien vuosikymmenten aikana siirtomaaisännät vaihtuivat ja alueista muodostettiin uusia yhdistelmiä. Brittiläinen Somalimaa ja Italian Somalimaa itsenäistyivät viimein vuonna 1960. Jo samana vuonna ne yhdistyivät Somalian tasavallaksi.

J A M U U T A M A S A N A K U L T T U U R I S T A

Runoilijakansa –peukalo keskellä kämmentäkö?

Ehdottomasti ei. Totta on, että somalien suullinen kansanperinne on muuhun taiteelliseen ilmaisuun verrattuna ylivoimaista. Luovuus on ollut pakko keskittää aineettomaan ilmaisuun, sillä kiertävien paimentolaisten on ollut pakko pitää mukana kuljetettava omaisuus mahdollisimman vähäisenä.

Sanataiteen ohella on luotu myös materiaalista kauneutta. Arjen pieniksi taideteoksiksi voi hyvin kutsua somalialaisten käsityöläisten huolella muotoilemia ja taidokkaasti koristelemia käyttöesineitä. Koruista, aseista ja uskonnon harjoittamiseen liittyvistä esineistä puhumattakaan. Materiaalinen ja suullinen perinne ovat tiukasti kietoutuneet toisiinsa. Arkisia esineitä voidaan käyttää rituaalivälineinä, jolloin ne saavat symbolisen merkityksen. Esineistö putkahtaa tavan takaa esiin myös suullisen perinteen vivahteikkaissa kieli- ja vertauskuvissa.

Perinteistä somalialaista sanataidetta ja taidekäsityötä yhdistää sama periaate: sitä ei ole tehty kuvastamaan taitelijan omia sielunliikkeitä vaan jotakin tiettyä tarkoitusta tai päämäärää varten. Niin myös perinteiset rakkausrunot, jotka eivät niinkään kerro rakkauden kuplivasta ilosta tai viiltävästä kaipuusta vaan ylistävät osapuolten ominaisuuksia ja taitoja.

Paljon paimentolaisia – totta toinen puoli

On myös totta, että suuri osa somalialaisista elää liikkuvaa paimentolaiselämää. Kiertäviä paimentolaisia ja puolipaimentolaisia on silti vain noin puolet kansasta. Toinen puoli elää yhteisöissä, jotka asuvat pysyvästi paikallaan; heistä puolet maanviljelijöinä ja puolet kaupungeissa.

Asuinpaikka ja siihen kiinteästi liittyvä elämäntapa tuovat kulttuuriin vaihtelua. Somalia voidaan jakaa kolmeen erityyppiseen alueeseen ja kolmeen elämäntapaan: maan keskiosan ylätasanko ja paimentolaisuus, suurten jokien välinen alue ja maanviljely sekä rannikon kaupungit ja kaupankäynti.

Vuodenaikojen, sade- ja kuivien kausien vaihtelu, vaikuttaa asuinpaikasta riippumatta kaikkien elämään.

Islam –taustalla taiteessa ja elämässä

Toinen somali kulttuuria yhdistävä piirre on uskonto; 99 % kansasta on islaminuskoisia. Uskonto ja suullinen perinne yhdistävät ihmisiä ja antavat voimaa vaikeissa tilanteissa. Vaikka uskonnollisuuden aste vaihtelee, niin islamilaisuus näkyy sekä taiteessa että sosiaalisissa suhteissa. Vaikutteet ovat siirtyneet myös toisin päin: uskonto on saanut paikallista väriä.

Islam ei periaatteessa hyväksy ihmisten ja eläinten kuvia, koska ei pidetä sopivana, että ihminen kilpailisi luojansa kanssa. Selkeimmin islamin vaikutus kuvalliseen ilmaisuun näkyy arkkitehtuurissa, sen rikkaasti koristelluissa pinnoissa. Koristeaiheina käytetään geometrisiä kuvioita, tyylieltyjä kukka- ja kasviornamenteja ja arabian kielen kalligrafiaa.

Jokaisella kylällä on oma pieni moskeijansa minareetteineen, vaikka kuinka vaatimatonta. Uskonto näkyy maisemassa myös pyhien miesten hautoina. Haudat ovat yksinkertaisia: kasaksi nosteltuja luonnonkiviä tai valkoiseksi kalkittu kivipaasi, joka on asetettu pystyyn tai maata vasten lepäämään. Ne ovat hengellisen elämän konkreettisia kiintopisteitä, joille tehdään pyhiinvaellusretkiä. Eri aikojen merkittävien hengenmiesten elämänavaiheet ja teot ovat myös elävä osa seudun suullista perinnettä.

TASANGON PAIMENTOLAISET

Laajat laitumet karjan kulkea

Somalian kiertävät paimentolaiset asuttavat koko Afrikan sarvea, lukuun ottamatta jokien välistä aluetta ja kapeaa kaakkoisrannikon kaistaletta, johon kaupunkaungit sijoittuvat. Sisämaan ylängöllä ilmasto on kuumaa ja kuivaa savannia, jossa kasvaa korkeaa heinää ja yksittäisiä, pensasmaisia puita. Pohjoisen Somalian pensasaroja peittävät ruohomättäät; vaihtelua tuovat vain siellä täällä töröttävät piikkipensasryhmät. Somalian koillisin kärki on puoliauutiomaata. Maaperä on siellä niin ohutta ja hedelmätöntä, että se on lähes ilman kasvillisuutta.

Päiväntasaajalla lämpötilat pysyvät tasaisina, mutta sateet ja tuulet luovat vaihtelua, mikä pitää paimentolaiset liikkeellä, etsimässä karjalleen laidunnettavaa maata. Pääsadekausi *gu* on huhtikesäkuussa sitä seuraa kuivakausi *xagaa* kesä-syyskuussa. Toinen sadekausi *dayr* saadaan syys-joulukuussa sitä seuraa pääkuivakausi *jilaal* joului-maaliskuussa.

Kameli –varma valuutta

Paimentolaisten talous perustuu maidon- ja lihantuotantoon. He kasvattavat kameleita, lampaista ja vuohia ja joillakin paikoin myös nautakarjaa ja hevosia. Maataloustuotteet muodostavat noin 90% Somalian viennistä; karjataloustuotteiden määrä on neljä kertaa suurempi kuin viljelytuotteiden.

Suurperhe tarvitsee noin 10 kamelia, 50 lammasta ja vuohta tullakseen toimeen. On hyvä omistaa muutamia ylimääräisiä eläimiä, sillä niitä saatetaan tarvita myötäjäisiin tai lainattaviksi ystäville ja liittolaisille. Samoin on hyvä varautua kuiviin kausiin, jolloin osa karjasta saattaa menehtyä.

Perheen pää, mies, omistaa karjan. Karja on maksuväline ja pääomaa, jolla voidaan vaikuttaa asioihin: vahvistaa avio- ja klaniliittoja, vaikuttaa lainan kautta vallan jakautumiseen klanissa, maksaa kuolemantuottamuksesta tai loukkauksesta aiheutuva korvaus, *diya* -veriraha. Kamelit sen sijaan ovat suvun hallinnassa. Niiden hoitamiseen liittyvät työt ja niistä saatava tulo jaetaan laidunyksikköön kuuluvien perheiden kesken.

Suuret ja pienet vaellukset

Paimentolaiset vaeltavat lähisukulaisten ja heidän perheittensä muodostamissa ryhmissä (*reer*). Kausittainen muuttoliike vie miehet eroon naisista ja lapsista. Miehet kuljettavat kamelit kauas tasangolle laiduntamaan, sillä ne kestävät muuta karjaa paremmin kuivuutta. Pojat alkavat seitsemänvuotiaina kulkea miesten mukana paimeneen. Miesten laidunyksikköä kutsutaan pitkäksi taipaleeksi (*reer nugul*). Naiset, lapset ja vanhukset paimentavat lehmiä, lampaista ja vuohia, joiden on pysyttävä lähempänä juomapaikkoja. Naisten laidunyksikkö on nimeltään pieni taival (*reer godeed*). Voimapolitiininen tasapaino vaihtelee laidunmailla vuosittain, riippuen siitä, ketkä kulloinkin ovat sovussa ja ketkä riidoissa.

Kuivuus koettelee

Paimentolaisen elämä on herkeämätöntä luonnonolosuhteiden (sää, vesi, ruoho, sade, suolakivi, taudit) ja politiikan (muiden klanien liikkuminen ja niiden väliset suhteet) seuraamista. Sääennustajat tekevät pitkän aikavälin havaintoja tuulista, sateista ja niiden liikkeistä. He yhdistävät havaintonsa tietoon tähdistä ja

tähtikuvioista, mikä auttaa heitä ennustusten tekemisessä ja otollisten ajankohtien laskemisessa. Jokaisella klaanilla on oma ennustajansa.

Elämä sopeutetaan kulloiseenkin tilanteeseen. Kuivien kausien aikana, kahdesti vuodessa, paimentolaiset siirtyvät kaivojen, lähteiden ja jokien läheisyyteen. Kaivot ja lähteet on aikojen kuluessa jaettu talouksittain tai suvuittain. Monet ryhmät säätelevät keskinäisillä sopimuksilla laidunmaiden käyttöönottoa; osa laitumesta säästetään käytettäväksi vasta pääkuivankauden lopulla. Kun sadekausi on tavallista niukempi, niin palataan aikaisemmin vesipisteen ääreen tai ei lähdetä sieltä lainkaan. Mikäli kuivuus on tavallista pahempi, niin naiset, lapset ja vanhukset muuttavat asumaan tilapäisesti sukulaisten luo kyliin ja kaupunkeihin.

Maja – äidiltä tyttärelle

Kiertävien paimentolaisten kupolin muotoinen maja, *aqal*, siirtyy kuormakamelien selässä perheen mukana paikasta toiseen. Se ei siis ole tilapäinen eikä satunnaisista materiaaleista kasaan kyhätty rakennelma. *Aqal* -maja pystytetään aina uudelleen ja uudelleen; sen käyttöikä on 10-20 vuotta. Paimentolaisnaiset ovat rakentamisen asiantuntijoita; majan rakentaminen ja pystytys on heidän työtään. Rakennustieto ja -taito kulkevat sukupolvelta toiselle, äidiltä tyttärelle.

Maja rakennetaan puoliympyränmuotoisista kaarista (*dhigo*) ja niitä tukevista pystysuorista pylväistä (*udbo*). Pylväiden alapää tuetaan maahan. Seinät ja katto tehdään punotuista matoista (*saari*), jotka sidotaan sisäl- köyden avulla kiinni tukikaariin. Sisätilan korkeus vaihtelee 1,2 – 2.1 metrin välillä. Majan perusrakennusosat muodostavat myös kuljetustekniikan perustan; köysien ja pystypuiden avulla majan osat sidotaan tukevasti kuormakamelin selkään.

Jokapäiväiset tarve-esineet valmistetaan lähiympäristöstä löytyvistä materiaaleista. Täydennystä materiaalisesta omaisuuteen saadaan tavaravaihdosta kaupungeissa tai ulkomailla asuvien sukulaisten kanssa.

Muutoksen tuulia

Maaseudun luontaistalous on muuttumassa lisääntyvässä määrin sekataloudeksi. Monet paimentolaiset ovat omaksuneet puoliksi paikallaan olevan elämäntavan ja toimeentulomuodon. Tällaisia yhdyskuntia on syntynyt varsinkin pääteiden ja sisämaahan johtavien reittien varsille.

JOKIALUEEN VILJELIJÄT

Mustaa ja punaista maata

Somaliassa maanviljely on mahdollista vain etelän jokialueella. Viljelijät luokittelevat erilaiset maatyypit sen mukaan, millaiseen käyttöön ne parhaiten soveltuvat: viljelty maa, viljelemätön maa ja laidunmaa. Päämaatyypit jakaantuvat lisäksi useisiin alaluokkiin. Paimentolaiset ja maanviljelijät vaihtavat tuotteensa käsityötuotteisiin lähikaupungeissa; Baidoa, Dhiinsoor, Buur Hakaba ja Wanle Weyn.

Mustan mullan alueet Jubba- ja Shebelle -jokien varsilla ja lähteiden ympärillä soveltuvat hyvin sateen varassa harjoitettavaan maanviljelyyn. Viljelijät asuvat jokien varsille ryhmittyneissä kylissä, joiden koko vaihtelee muutamasta kymmenestä tuhanteen asukkaaseen. Jokia reunustavat galleriametsät, joissa kasvaa viikunapuita ja taatelipalmuja.

Jokien välisen tasangon keskiosat ovat punaisen maan aluetta; ne sopivat kameleiden laiduntamiseen. Puolipaimentolaisten kylät sijaitsevat paimentolais- ja viljelyalueiden, punaisen ja mustan maan välimaastossa. Heidän kylänsä ovat sijoittuneet kaivon tai lähteen läheisyyteen. Lisäksi pienemmät kylät ovat usein ryhmittyneet suurempien ympärille.

Kaikkein hedelmällisintä maa on Jubban ja Shebellen alajuoksulla. Multakerros on siellä paksu ja se sitoo hyvin vettä, mikä tarjoaa erinomaiset mahdollisuudet käyttää maanviljelyssä hyväksi myös kastelua.

Säänseuraajat

Sääennustajilla on tärkeä rooli onnistuneessa maanviljelyksessä ja karjankasvatuksessa. He puhuvat kolmenlaisista vuosista; on kahden morttelin, kahden lypsyn ja kahden keihään vuosia. Sellaista vuotta, jolloin sadetta saadaan niin runsaasti, että tarvitaan kaksi huumarettia jauhamaan koko hirssisato, kutsutaan nimellä *laba-mooyaale*. Hieman heikompi on sellainen vuosi, *laba-maalisley*, jolloin sato epäonnistuu, mutta laidunnettavaa riittää niin, että eläimet voidaan lypsää kahdesti päivässä. Kaikkein ankarimpia ovat sellaiset vuodet, joita kutsutaan nimellä *laba-maylinley*. Silloin on niin kuivaa, ettei saada satoa eikä laidunnettavaa; yksi keihäs symboloi kuivuuden aiheuttamia kiistoja ja ryöstelyä, toinen tarvetta teurastaa karja ennen kuin korjaa sairaus tai kuivuus.

Pientilojen peltoruudut –veden sieppaajat

Pientilojen maanviljelijät kasvattavat durraa, maissia, hirssiä ja vihanneksia. He pitävät usein myös karjaa, varsinkin lemmiä. Maanviljely on koko perheen työtä. Koneita ei juuri ole ja jokainen uusi käsipari on tervetullut apu. Hedelmällisin maa tuottaa kaksi satoa vuodessa, joten maan kääntäminen, kylväminen, kitkeminen, sadonkorjuu ja varastointi on tehtävä kahdesti vuodessa. Joskus, kun kuivakausi jää lyhyeksi, seesamista saada kolmaskin sato. Myös tuotteiden myyntiin on varattava aikaa ja voimia.

Maa käännetään aluksi lyhytvartisella kuokalla ja sen jälkeen jaetaan ruutuihin vetämällä siihen vakoja. Ruudun sivun pituudeksi tulee noin kaksi askelta. Vaot vedetään raskaalla puuharavalla, jota vetämään tarvitaan kaksi miestä. Vakojen tarkoituksena on siepata sadevesi ennen kuin se valuu pois pitkin kovaa maanpintaa.

Pelto, jossa on 40-50 ruutua, on nimeltään *ul*. Viljelys, *darab*, koostuu kahdestatoista *ul*:ista eli 480-600 ruudusta. Perheillä on viljelymaata hoidettavanaan noin 4300-8600 ruutua eli kahdesta neljään hehtaaria.

Puolipaimentolaisten maatilkut –veden säilöjät

Hieman kauempana jokivarresta maanviljely vaihtuu puolipaimentolaisuudeksi. Toimeentulo saadaan karjankasvatuksesta, jota täydennetään mahdollisuuksien mukaan maanviljelyllä.

Puolipaimentolaiset harjoittavat kuivan maan viljelyä. Pellot ovat pienempiä kuin päätoimisilla viljelijöillä. Maaperä ei ole niin hedelmällistä, että se jaksaisi joka vuosi tuottaa satoa, joten osa pelloista jätetään kesannolle. Sateiden tulon ei voi luottaa. Kuivan maan viljelyssä maa tiivistetään huolellisesti sekä ennen että jälkeen kylvämisen, jotta arvokas kosteus ei pääsisi haihtumaan. Maa on muokattava sekä kesannointi että satovuosina. Lepovuorossa oleva pelto ei ole hyödytön, vaan sillä laidunnetaan karjaa; vuohia ja lampaita. Miehet vievät kamelit kauemmaksi laitumelle. Naiset ja vanhemmat miehet jäävät hoitamaan muuta karjaa ja viljelyksiä. Kuivina kausina on peltotilkkujen sadonkorjuun jälkeinen sänki on tervetullutta laidunmaata.

Alajuoksun pellot ja plantaasit –veden imijät

Jubba ja Shebelle -jokien alajuoksulla on kaikkein parhaimmat olosuhteet harjoittaa maataloutta, sillä sinne on kasaantunut jokien mukanaan tuoma ravinteikas maa paksuksi kerrokseksi. Maaperä sitoo itseensä hyvin vettä; sitä kannattaa kastella, sillä vesi ei valu hukkaan pitkin kovaa maanpintaa. Seudun viljelmät tuottavat maissia, seesamia, lehmänpapuja. Kaupunkien lähellä myös vihanneksia ja hedelmiä. Tuottoisaa kasteluviljelyä harjoittaa etupäässä runsas ja taloudellisesti merkittävässä asemassa oleva bantu -asutus.

Pienempien viljelmien lisäksi jokien alajuoksulla on myös suuria, kaupallisia plantaaseja. Niillä tuotetaan banaaneja, sokeriruokoa, riisiä, puuvillaa, vihanneksia ja monia hedelmiä, kuten mangoa, papaijaa, greippiä ja sitruunaa. Aiemmin banaaninviljelijöinä toimivat pääasiassa italialaiset siirtolaiset (tullessa 1980 -luvulle heidän määränsä oli pudonnut muutamaan sataan). Perinteisesti edes eläimiä ei ole käytetty maan kääntämiseen, mutta nykyisin tällä alueella näkee jo traktoreitakin. Plantaaseilla käy töissä lähikylien asukkaita; joistakin kylistä jopa suurin osa sen asukkaista työskentelee seudun suurtiloilla.

Paimentolaisten piipahdukset

Jokien välisellä suurella tasangolla elävät paimentolaiset tuovat kuivien kausien aikana eläimensä juotettaviksi jokien rantatörmille. Toisinaan he saavat mahdollisuuden laidunnaa sadonkorjuun jälkeisen sängin päällä maissi ja hirssipelloilla; vaihdossa paikalliset viljelijät saavat tuoretta maitoa ja lihaa.

Jokilautat ja muut kulkupelit

Kalastaja-lautturit (*baxaar*), kuljettavat ihmisiä ja karjaa Shebelle -joen yli. Tasapohjaiset lautat on tehty sitomalla lankkuja yhteen tukevilla köysillä. Lautturit luovivat rohkeasti joessa vaanivien krokotiilien ohi. Heillä uskotaankin olevan yliluonnollisia voimia, joilla hallita pelättyjä krokotiilejä.

Bussit, kuorma-autot ja minibussit kuljettavat ihmiset paikasta toiseen. Koko Somaliassa on vain noin 3000 km päällystettyä, ympäri vuoden kulkukelpoisena olevaa tietä. Sateisina vuodenaikoina suurinta osaa maaseudun teistä ei pysty kulkemaan moottoriajoneuvoin. Maaseudulla onkin varmempaa turvautua vanhoihin, hyviin konsteihin. Siellä kamelit, karja ja aasit ovat yhä käytössä kuljetettaessa niin kuormia kuin henkilöitäkin. Niihin voi luottaa, sillä tuotteet on saatava kuljetettua läheisten kaupunkien toreille ja satamiin.

Kulttuurin kaleidoskooppi

Ensimmäinen asia, jonka jokialueella huomaa, on sosiaalisia ryhmien, murteitten ja taloudellisen

aktiivisuuden monimuotoisuus. Myös materiaallinen kulttuuri on rikkaampaa jokialueella kuin pohjoisessa. Jokapäiväiset käyttöesineet valmistetaan pääasiassa lähiympäristöstä saatavasta materiaaleista. Esineistöön saadaan täydennystä tuonnilla ja suhteilla muilla seuduilla, erityisesti kaupungeissa, asuviin sukulaisiin. Jokialueen ihmisillä on läheisemmät yhteydet kaupunkiin kuin kiertävillä paimentolaisilla.

Maataviljelevien sidokset pohjautuvat pikemminkin paikkaan kuin sukulaisuuteen. Etelän klaaneissa johtajat valitaan tehtävänsä, kun taas pohjoisessa asema siirtyy sukupolvelta toiselle. Etelässä heidän valtansa on konkreettisempaa; pohjoisessa symbolisempaa.

Toisin kuin pohjoisen paimentolaisklaaneissa, etelän maanviljelysklaanien jäsenet jakaantuvat ylhäistä syntyperää oleviin ja tavallisiin jäseniin. Maanviljelysklaanit korostavat ylemmyyttään esikoisen asemalla, eivät miesten määrällä kuten paimentolaisklaanit. Etelässä saattaa sheikki osallistua hallintoon ja kaupankäyntiin siinä missä poliittinen johtaja osaa ulkomuistista Koraanin jakeita. Pohjoisessa jako maallisen vallan ja uskonnollisen vallan välillä on selkeämpi.

Maja -maasta kasvanut

Jokialueen viljelijät asuvat tukevasti paikoillaan. Yksihuoneisen *mundul* –majan rungon muodostavat päistään maahan upotetut oksat, jotka on aseteltu ympyrän kehän muotoon. Pystyoksat tuetaan toisiinsa sitomalla ne kiinni muutamaan vaakasuuntaiseen oksaan, minkä jälkeen runkoristikon välit punotaan täyteen pieniä ja notkeita risuja. Seinä viimeistellään rappaamalla risupunos umpeen savesta ja lannasta tehdyllä laastilla. Seinän ulkopintaa jää elävöittämään rappauksen alta kohokuvioina näkyvät runkoristikot.

Näyttävää, kecomaista kattoa kannattelee puinen keskipylväs ja siihen vinosti säteittäin kiinnittyvät tukipuut. Tukirakenne muistuttaa sateenvarjon rakennetta. Kartionmuotoinen katto on valmistettu ruo'oista ja sen huipussa on pyöreä, koristeltu puulevy. Korkeutta sisätilalla on runsaat 2,5 metriä. Räystäät suojelevat seinän rappausta sadevedeltä. Perinteisessä *mundul* –majassa ei ole ikkunoita.

Rakennus ympäröidään oksista tehdyllä aidalla, jonka tarkoituksena on pitää vuohet ja lampaat sisäpuolella ja villipedot ulkopuolella. Asuintilaa saadaan lisää käyttämällä asunnon etupuolta puolijulkisena tilana, jossa voidaan viettää aikaa ja seurustella. Asunnon takana olevaa tilaa voidaan käyttää yksityisempiin askareisiin kuten ruoan valmistukseen ja muihin kodin töihin.

Rakennuksen puuosat, keskipilari, vinotuet, katon lakikohdan levy ja ovi voivat olla koristellut puukaiverruksin. Varakkaammat palkkaavat puusepän tekemään ne, köyhemmät koristelevat ne itse. Mikäli rakennus joudutaan jostakin syystä purkamaan, niin puuosat otetaan talteen ja käytetään uudelleen, sillä suuret puut ovat harvinaisia. Termiitit rakastavat puuta ja siksi rakennusten puuosat on suojattava käsittelemällä ne jo valmistuksen yhteydessä myrkyllisellä aineella. Suojaukseen käytettävää peittäusainetta saadaan keittämällä vedessä *assab* –nimistä punertavaa puuta. Aine tuo sillä käsiteltyjen puuosien pintaan syvyyttä; kiiltoa ja tumman pinnan. Käsitteily on muistettava uusia aika ajoin.

RANNIKON KAUPUNKILAISET

Mainingit ne rantaan lyö

Eteläisen rannikon ilmasto on tarjonnut pohjoista suotuisimmat ilmastolliset olosuhteet asua ja elää; keskilämpötila on alhaisempi ja valtamereltä puhaltavat viilentävät tuulet.

Somalian eteläistä ja pohjoista rannikkoa ovat vieraiden kulttuurien laineet huuhdelleet maan muita osia enemmän. Aallot eivät ole silti onnistuneet keikauttamaan alkuperäistä kulttuuria nurin tai jättämään siihen suuria ja dramaattisia jälkiä. Vaikutukset ovat olleet pieniä ja hienopiirteisiä; kuin laineitten kuvioit rannikon hiekassa. Sellaiset uudet asiat, jotka on todettu sopiviksi, on sopeutettu paikalliseen perinteeseen. Suuria ja äkillisiä muutoksia on pidetty kypsymättömyyden merkkeinä. Selkeimmin se näkyy aineellisessa kulttuurissa; niin esineistössä kuin arkkitehtuurissa.

Kasvun vuodet

Toista maailmansotaa seuranneina vuosina alkoi kylien ja kaupunkien huima kasvu. Taloudellinen toimeliaisuus lisääntyi ja vilkastui, kun pitkänmatkan rekkaliikenne tuli mahdolliseksi. Lisäksi keskus- ja paikallishallinto sekä koulutusala laajenivat ja palkkasivat töihin somalihenkilöstöä. Uudet kaupunkilaiset; rekkakuskit, rittäjät, virkailijat, tulkit ja opettajat olivat herkkiä aistimaan muutoksen tuulia ja innokkaita omaksumaan uusia asioita. Heidän siteensä perinteiseen sisämaan elämäntapaan olivat myös heikenneet.

Kaupunkilaismeininki

Nykyisin kaupunkien vanhojen siirtokuntien rinnalle on noussut maan muista osista muuttaneiden siirtokuntia. Kauppakaupunkien jemeniläistä alkuperää olevat arabit ovat, jokialueen bantu – maanviljelijöiden ohella, toinen Somalian taloudellisesti merkittävä vähemmistö. Kaupungeissa erottuvat myös virkamiesten ja armeijan asuntoalueet sekä eliittikaupunginosat, joissa varakkaimmat liikemiehet ja ulkomaalaiset asuvat.

Väestönkasvusta ja liikalaiduntamisesta johtuva eroosio on pakottanut monet muuttamaan paremman toimeentulon toivossa maalta kaupunkiin. Monet heistä ovat asettuneet asumaan Mogadishun liepeille syntyneille hökkelialueille. Viidesosa kaupungin asukkaista asuu tällaisilla alueilla.

Sukulaisuus jakaa väestöä kaupungeissakin ryhmiin; maalta kaupunkiin muuttavat asettuvat asumaan oman ryhmänsä asuinalueelle. Kaupungissa jo pidempään asuneet sukulaiset auttavat ja opastavat tulijaa käytännön asioissa. Jokaisella klaanilla on oma edustajansa kaupungissa. Klaanien edusmiehet valvovat suvun etuja; monet viranomaistehtävät hoituvat epävirallisesti heidän kauttaan. Sellaiset suuret klaanit, jotka ovat asuneet jo sukupolvien ajan kaupungissa ovat saavuttaneet vankan jalansijan liiketoiminnan ja palvelun aloilla. Se takaa myös muille sukulaisille paremmat palvelut.

Kaupungeissa suku on saanut rinnalleen myös muihin sidoksiin perustuvia verkostoja. Nuoret, naiset, ammattiryhmät ja uskonnolliset miehet ovat muodostaneet omia verkostojaan, joiden jäsenet tukevat toisiaan ja omaavat yhteisiä tapoja.

Maaseutu mielessä ja kielessä

Pesunkestävillä kaupunkilaisillakin on vahvat siteet maaseutuun. Niin konkreettisesti kuin henkisesti. On tavallista, että kaupunkilainen omistaa kameleita, joita laidunnetaan maaseudulla. Kaupungissa asuvat sukulaiset hoitavat lisäksi karjakauppaa ja välittävät tarvikkeita maaseudulla asuville sukulaisilleen. He saavat vastaavasti apua mennessään maaseudulle. Kauppa- ja hallintokielessä on paimentolaisilta omaksuttuja termejä ja ilmauksia. Paimentolaistermit ovat uudessa käytössä myös viljelijäväestön keskuudessa.

Suuren maalta kaupunkiin johtavan muuttovirran lisäksi tapahtuu pientä edestakaista, kausittaista muuttoliikettä; sekä sukulaisvierailuja että kuivuuden, poliittisen- ja taloudellisen tilanteen aiheuttamaa muuttoliikettä. Rankkoina kuivuuskausina varsinkin naisia ja lapsia siirtyy kaupunkiin, samoin vanhuksia viimeisiksi vuosikseen. Sadekausina saatetaan kaupunkilaislapset lähettää nauttimaan maalaiselämästä. Lisäksi monet miehet asuvat osan vuotta kaupungissa ja osan maalla.

Monta rautaa tulessa

Somalian pääkaupungissa, Mogadishussa, asuu noin miljoona ihmistä. Se on ollut aina uskonnollisen elämän ja kulttuurielämän keskus. Ja linkki maailmalle. Suuret kulttuurinstituteit ovat perinteisesti sijainneet siellä: kansallismuseo, kansalliskirjasto ja kansallisteatteri. Somalian tiede- ja taideakatemia harjoittaa kulttuurintutkimusta ja korkeimmasta opetuksesta vastaa kansallinen yliopisto. Rakennukset ja aineistot ovat osaksi tuhoutuneet sisällissodassa, mutta toimintojen toivotaan elpyvän olojen vakautuessa.

Talouden perusyksikkö on kaupungissa suurperhe; ydinperhe isovanhempineen ja muine lähisukulaisineen. Perheenpää, mies kantaa vastuun raha-asioista ja nainen kodista. Lähes kaksi kolmasosaa tuloista kuluu ruokaan. Muiden pakollisten menojen, sähkön, polttopuiden, hiilen ja veden hankkimiseen sekä vuokran maksun jälkeen ei jää käteen mitään, joten pienikin muutos menoissa aiheuttaa suuria vaikeuksia.

1980-luvulla noin 50% kaupunkien työikäisistä miehistä ja 20% naisista oli palkkatöissä. Kolmasosa miehistä työskenteli valtion palveluksessa. Toinen suuri työllistäjä ovat kuljetus-, hotelli- ja ravintola-alan palveluammatit. Pieni osa miehistä työllistyi muista ammateista: rakennus- ja teollisuustyöntekijöinä, maanviljelijöinä tai kalastajina. Naisten työpaikat ovat olleet palvelualoilla ja hallinnossa.

Koska palkat työllistyneilläkin ovat pieniä, on tuloja etsittävä useammasta eri lähteestä. Erityisesti naiset hankkivat kipeästi kaivattuja lisätuloja pienimuotoisella yritystoiminnalla. He myyvät tavaroita ja elintarvikkeita kotinsa yhteydessä, katujen varsilla tai toreilla. Epävirallinen vaihtotalous kukoistaa; maaseudun tuotteet vaihdetaan suoraan kaupunkilaisten hyödykkeisiin. Toimeentulon ja kansantalouden kannalta merkittävää on myös ulkomailla asuvilta sukulaisilta saatu rahallinen tuki.

Rannikolla sijaitsevassa Bravassa on vanhan kaupankäyntitradition lisäksi myös pieni, 200-vuotiset perinteet omaava kalastajayhdyskunta. Yhteisöön on liittynyt myös jonkun verran seudun paimentolaisia, jotka ovat siirtyneet kalastajiksi. Merestä nousee niin haita, tonnikalaa kuin äyriäisiäkin. Swahili –alkuperää oleva bagionis –niminen kalastajakansa elää aivan Kenian rajan tuntumassa kapealla rannikkokaistaleella ja sen edustalla olevilla Bajun –saarilla. Hain liha kuivataan ja myydään, myös äyriäisiä riittää myytäväksi asti. Pohjoisessa Somaliassa valmistetaan makrillista ja tonnikalasta säilykkeitä.

Talo – kiveä kiven päällä

Rannikon suuret kaupungit eroavat rakennustavaltaan selkeästi sisämaan kuntien ja läänien keskuksista. Arabian, Persian ja Intian vaikutus on vahvasti muotoillut vanhojen kauppakaupunkien kasvoja. Italialainen siirtomaa-arkkitehtuuri on tyypillistä Mogadishun kaupunkikuvalle.

Mogadishussa varakkaampi vähemmistö asuu kantakaupungin 2-3 -kerroksisissa tilavissa kivitaloissa. Talot ovat tasakattoisia, valkoiseksi rapattuja ja ne on rakennettu perinteisesti korallikalkkikivistä, nykyisin myös betonitiilestä. Talojen pihat on aidattu korkein muurein. Myös sisustuksessa näkyy monien kulttuuripiirien perintö ja nykyajan tekniikan tulo.

Suurin osa kaupunkilaisista asuu kuitenkin ahtaasti. Ajoittainen vierasmajoitus lisää entisestään ahtautta, sillä sukulaiset ja muut vieraat saattavat viipyä pitkäänkin. Vesijohtoverkkoa ei joka paikassa ole tai se toimii huonosti ja silloin vesi on noudettava lähimmästä vedennoutopisteestä. Naisten tehtävänä on veden kantaminen kotiin. Moni kaupunkilaisperhe pitää myös omiksi tarpeikseen vuohia tai kanoja.

Huonoimmat asuinolot ovat kaupungin reuna-alueiden asukkailla. Näissä hökkelikylissä perinteistä rakennustapaa on sovellettu ottaen huomioon se, millaisia rakentamiseen sopivia materiaaleja on onnistuttu löytämään. Oksat ja risut on korvattu laudoilla ja tikuilla tai tynnyreistä leikatulla pellillä. Myös muovivaikuteita ja kankaita käytetään luovasti hyväksi. Silloin tällöin näkee myös perinteisiä paimentolaisten *aqal* –majoja.

Pienempien kaupunkien rakennukset ovat useimmiten puurakenteisia. Rakennuksia on kahta perustyyppiä: pyöreä *mundul* kekomaisine ruokokattoineen (sisämaassa) ja arabivaikutteinen, suorakaiteen muotoinen *cariish* –talo aaltopeltisine tasakattoineen (rannikolla ja pohjoisessa). Moskeijat ovat arkkitehtuuriltaan vaatimattomampia kuin suurissa kaupungeissa. Seinät tehty joko upottamalla sekalaisia korallikiven palasia paksuun muurauslaastiin tai latomalla niitä ilman laastia päällekkäin (pienemmistä kivistä muodostuvan, tasoittavan kerroksen avulla). Jälkimmäinen rakennustapa on kuitenkin harvinaisempi.

ESINEISTÖ

1. Hengellinen elämä

Somalialaiset ovat sunnimuslimeja; kolmea eri sufilaisten mystikkojen veljeskuntaa. Kaikille suunnille yhteiset islamin viisi pilaria ovat: yksi jumala, rukoukset, almut, paasto ja pyhiinvaellus. Sufilaiset tekevät vuosittain matkoja pyhimysten haudoille. Koraani, perimätieto, *sunna* ja islamilainen laki, *sharia*, jota tulkitsevat lain- ja kirjanoppineet, säätelevät elämää. Somalikulttuuri ja –yhteiskunta on muovanneet uskonnon tulkintaa.

Arabia on pyhä kieli. Lasten uskonnollinen kasvatus aloitetaan varhain ja se tapahtuu koraanikouluissa arabian kielellä. Säkeitä harjoitellaan kirjoittamalla niitä puisille tauluille. Suurin osa oppilaista on poikia.

Uskonnolliset miehet ovat islamin opettajia. Osa heistä kiertää paikasta toiseen oppilaittensa kanssa ja elää almuilla. He saarnaavat, pitävät hartaushetkiä, siunaavat ja sovittelevat riitoja. Henkimaailma on somalialaisille yhtä tärkeää kuin fyysinen maailmakin. Uskotaan, että henget voivat vaikuttaa ihmisen mieleen ja ovat usein sairauksien tai onnettomuuksien syinä. Koraanin lukeminen suojaa sairauksia ja pahoja henkiä vastaan. Uskonnollisen miehen tehtävänä on esimerkiksi välittää koraanin voimaa sairaan hyväksi lukemalla tälle koraanin jakeita ja käyttämällä yrtejä vanhojen hoito-oppien mukaisesti. Nykyäänkin perinteistä lääkintää käytetään länsimaisen lääketieteen rinnalla.

Rukousmatot ja –helmet, koraanilinet ja muut uskonnonharjoittamisessa tarvittavat välineet ovat saaneet vaikutteensa islamista. Siitä huolimatta monet niistä ovat paikallisesti tehtyjä eivätkä tuontitavaraa. Ne ovat tulleet osaksi somaliperinnettä samalla tavoin kuin rituaaleissa käytetyt arkiset käyttöesineetkin.

2. Suullinen perintö

Yhteinen suullinen perintö kokoaa somalit. Asioista puhuminen ja yhteydenpito on aktiivista ja ulottuu yli merten ja mannerten. Somalit kaikilta mantereilta ovat omaksuneet nopeasti elämää helpottavat langattomat puhelinyhteydet.

Runomuotoista sanan säilää käytetään elämän kaikissa tilanteissa; yksityisistä hetkistä julkisiin tilaisuuksiin. Myös politiikassa. Runoudella on perinteisesti kaksi tehtävää: tallentaa tietoa ja vaikuttaa asioihin. Suullinen perinne pitää sisällään kerronnan koko kirjon: runoja, työ- ja tanssilauluja, tarinoita, kaskuja, sananlaskuja ja eläinsatuja. Sekä historialliset tarinat, joiden aiheina ovat merkittävät henkilöt ja

tapahtumat. Tarkat runon rakenteeseen liittyvät säännöt helpottavat muistamista, sillä virheet erottuvat helposti. Hidastempoinen lausunta, runsas toisto, kieli- ja vertauskuvat helpottavat ymmärtämistä ja muistamista.

Runoilija luo säkeitä kaikkiin yhteisönsä tärkeisiin tilaisuuksiin. Ne käsittelevät kullekin ajankohdalle tärkeitä asioita; tapahtumia, asenteita, ilmapiiriä ja sukujen välisiä suhteita. Kun runo esitetään myöhemmin, niin siihen liitetään usein selventävä johdanto-osa, jossa esitellään suorasanaisesti runon syntyhetken tilannetta ja tapahtumia.

Somalian runous- ja tarinaperinne on alun perin ollut täysin muistinvaraista. Sen jokainen vaihe on tapahtunut suullisesti: tekstin laatiminen, muistaminen, esittäminen, välittäminen muistajille ja joukkolevitys. Se säilyi kautta vuosisatojen muuttumattomana; jalostettiin vanhaa runotraditiota, mutta ei tehty ei uusia innovaatioita. Myös tiedonvälitys on tapahtunut suullisena; matkalaisten mukana viestit kulkivat kaukasiinkin paikkoihin. Tieto on levinnyt epävirallisia reittejä jopa muutamassa päivässä kautta maan. Erityiset muistajat, *xafidayaal*, ovat levittäneet suullista perinnettä.

Klassinen runous on kaikkein arvostetuin runouden laji. Miesten harjoittama klassinen runous käsittelee vakavia poliittisia, uskonnollisia tai filosofisia aiheita. Se on joukkoviestinnän väline ja tarkoitettu esitettäväksi julkisilla foorumeilla.

Somalirunous on alkusointuista runoutta. Sääntöjen mukaan runon jokaisella rivillä tulee olla yksi tai kaksi (riippuu rivin pituudesta) samalla konsonantilla tai vokaalilla alkavaa sanaa (kaikkien vokaalien katsotaan olevan alkusoinnussa toistensa kanssa). Klassisen runouden säännöt ovat astetta tiukemmat. Niiden on noudatettava muiden sääntöjen lisäksi tarkkaa rytmikuviota. Tavut määritellään joko pitkiksi (kaksi yksikköä) tai lyhyiksi (yksi yksikkö). Tietty tyylilaji vaatii esimerkiksi 20 yksikköä runon jokaiselle riville ja lisäksi katkoksen 12 yksikön jälkeen. *Buraanbur* –runot ovat naisille tyypillinen runouden laji. Naisten runot käsittelevät arkisempia ja konkreettisempia aiheita kuten: avioliitto, kuolema, ystävyys. *Buranbuur* -runoja myös säestetään.

Jokainen, joka muisteli jonkun toisen laatimaa runoa ja halusi lukea sen ääneen jälkeenpäin, oli tiukasti velvoitettu muistamaan teksti mahdollisimman tarkasti ja tuottamaan se samanlaisena joka esityksessä. Runonlausuja oli ainoastaan kommunikaation kanava. Omavaltaisesti tehdyt improvisaatioita, korvaamista tai poistamista pidettiin epärehellisyytenä. Tahattomat kömmähdykset toki hyväksyttiin inhimillisinä. Lausuja piti joka kerta mainita alkuperäisen runoilijan nimi. Sen jättäminen mainitsematta tai runon laittaminen väärän henkilön piikkiin oli vakava rikkomus.

Kirjallinen tarina- ja runousperinne saattoi alkaa vasta, kun somalin kielestä tuli virallinen opetuskieli ja se sai oman kirjoitusjärjestelmänsä. Somalin kielen kirjoitusjärjestelmä virallistettiin vuonna 1972. Samalla siitä tuli koulujen opetuskieli ja aikuisille järjestettiin lukutaitokampanjoita. Pastoraalirunoilijat osallistuvat radio-ohjelmien tekoon lähettämällä töitään muistajille, jotka sitten matkustavat kuormureissa kaupunkiin. Siellä muistajien esittämät runot nauhoitetaan ja arvotetaan. Mikäli ovat riittävän hyviä, ne esitetään radiossa. Ei ole harvinaista kohdata keskellä laakeaa tasankoa joukko paimentolaisia, jotka ovat kiihtyneenä sulloutuneet radion ääneen. Joukko on syventyneenä kiihkeään keskusteluun, joka koskee juuri kuullun runon kirjallisia ansioita samalla, kun he pitävät silmällä lähistöllä laiduntavia kameleitaan.

Suurin osa uudesta kirjallisuudesta ilmestyi sarjamuodossa kansallisen päivälehdessä (*Xiddigta Oktoobar*, Lokakuun tähti) kirjallisuussivulla. Kirjailijat omaksuivat nopeasti tekstin kirjoittamisen jatkosarjana; jotkut heistä ovat tulleet mestareiksi pitämään lukijaa jännityksessä ja siksi onkin tuttu näky nähdä kärsimätön väkijoukko lukijoita sanomalehtikioskin ulkopuolella odottamassa sen hetkisen lempisarjansa jatko-osaa.

Satojen kansallisten ja oman kulttuurin kirjallisten lahjakkuuksien lisäksi Somaliassa on palkittu ja maailmankuulu kirjailijansa, Nuruddin Farah, jonka teoksia on julkaistu myös suomeksi.

3. Suku ja perhe

Somaliassa sukulaisuudella on suuri merkitys sosiaalisissa suhteissa että politiikassa. Perheen ja suvun vuorovaikutus on niin kiinteää, että on vaikeaa vetää erotella, mikä on perhettä ja mikä sukua. Pieni pala historiaa näkyy jokapäiväisessä elämässä aina, kun mainitaan koko henkilön nimi: oman etunimen lisäksi mainitaan isän nimi ja sen jälkeen isoisän nimi.

Klaanit ovat ryhmiä, jotka voivat seurata yhteisiä sukujuuriaan yhteen yhteiseen esi-isään. Perheen ja suvun välistä saumattomuutta kuvaa hyvin se, että klaanin miehet jakaantuvat käytännössä veljeksiin ja serkkuihin; kaikki, jotka eivät ole veljiä keskenään kutsuvat itseään serkuiksi.

Klaanit jakautuvat sukuhaaroihin, jotka voivat olla, riippuen siitä kuinka monta ihmistä siihen kuuluu, lyhyitä tai pitkiä. Sukuhaaroissa poliittinen johtajuus on vanhemmilla miehillä, erillistä johtajaa niillä ei ole. Miesten määrä kertoo sukuhaaran poliittisen painoarvon.

Kussakin sukuhaarassa tärkein sosiaalinen ryhmä, johon perhe kuuluu on veriliitto, *diya*. Siihen kuuluvat ovat yhteisvastuullisesti vastuussa mahdollisesta vahingonkorvauksesta vahingossa tai veriteossa. Veriliittoon kuuluvien perheitten määrä vaihtelee muutamasta sadasta tuhansiin.

Klaaneista muodostuva klaaniperhe on kaikkein suurin sukulaisuutta ilmentävä yksikkö. Sillä tasolla liikutaan vain, kun on kyse todella suuren luokan asiasta.

Samalla tavoin, kuin sukua ja perhettä on vaikea erottaa toisistaan, ovat koti ja avioliitto sidoksissa toisiinsa. Kiertävän paimentolaisen asumus on nimeltään *aqal*. Sana avioliitto, *aqalgal*, tarkoittaa sananmukaisesti astumista taloon sisälle. Naimattomalla henkilöllä ei oleteta olevan kotia ja siksi häntä kutsutaan sanoilla *guri malaha*, joka sananmukaisesti tarkoittaa henkilöä ilman kotia. Kun nuoripari menee naimisiin, he saavat lahjaksi kaikkea tarpeellista kotiin. Vaimo ja koti käsitetään samaksi asiaksi, mikä ilmenee hyvin sanonnasta: koti on vaimo, *gamgaam gaabeyey guri waa haween*.

Tieto omasta asuinseudusta, suvusta ja sen vaiheista kulkee sukupolvelta toiselle. Iltaisin lapset kerääntyvät vanhusten kanssa *aqal*:in tai *mundul*:in sisäänkäynnin läheisyyteen *ardaa*:n opiskelemaan sukupuuta, kansanperinnettä ja uskontoa. Somalinkielinen sana *arday*, oppilas, onkin lähtöisin sanasta *ardaa*. Aviomies on perheen pää; hän vastaa perheen toimeentulosta ja suurista raha-asioista ja vaimo taloudesta ja pienemmistä talousrahoista. Vanhempien kunnioitus ja totteleminen on itsestään selvää lapsille.

Somalialaiset paimentolaisäidit alkavat heti tyttärensä syntymän jälkeen kerätä varastoon tavaroita, jotka hän sitten antaa tyttärelleen tämän avioituessa. Häiden koittaessa naiset kerääntyvät yhteen katselemaan ja ihastelemaan esineitä, joita tytön äiti on saanut vuosien varrella kerätyksi.

Myös paimentolaisen *aqal* –majan kattamiseen käytettävien *kebed* –mattojen valmistus on merkittävä tapahtuma. Läheiset ystävät ja sukulaiset kokoontuvat keskustelemaan niiden kuvioinnista ja niihin käytettävistä väreistä.

Hangool on perinteinen paimentolaistyökalu, jota käytetään rakennettaessa karja-aitauksia. Se on valmistettu kovasta puunoksasta, jonka toinen pää on teroitettu ja toinen muotoiltu koukuksi. Terävällä päällä on hyvä kaivaa aidan teossa tarvittavat piikkipensaat irti kovasta maasta. *Hangool*:in koukkupäällä ne laahataan paikalleen.

Sanalla *reer* tarkoitetaan perhettä, laidunyksikköä. Mies ei voi tulla *reer*:in päämieheksi, jos hänellä ei ole *hangool*:ia ja niinpä tuo kova, koukkupäinen keppi on myös perinteinen sulhaselle annettava häälahja Somaliassa. Yksinkertainen työkalu on samalla miehisyyden symboli ja kuvaa jokaisen miehen harrasta halua nousta uuden, hänestä alkunsa saaneen, klaanin myyttiseksi päämieheksi.

4. Kodin esineet

Paimentolaisten kiertävä elämäntapa on rajoittanut mukana kuljetettavien esineiden määrää ja painoa. Keramiikka ei ole niin suosittu materiaali kuin puu ja erilaiset kuidut. Puuta on käytetty siitä huolimatta, että sitä on ollut niukasti saatavilla. Taloustavarat ja henkilökohtaiset tarvikkeet ovat suureksi osaksi valmistettu puusta, usein taidokkain kaiveruksin koristeltuna. Puuta on käytetty paljon myös työkaluissa ja aseissa. Myös paimentolaisen *aqal* –majan ja viljelijäväestön *mundul* –majan runko on puuta, silläkin riskillä, että ajoittain uhkana ovat rankat sateet ja termiittien laumat.

Somalialaisilla naisilla on mittava tietomäärä ympäristönsä luonnonvaroista. He käyttävät hyväkseen paikallista kasvistoa ja eläimistöä ei ainoastaan rakentaessaan talojaan vaan myös puhdistukseen, sterilointiin, värjäämiseen, parantamiseen ja aromaattisten öljyjen valmistamiseen.

Elämä paimentolaisalueilla on niin tiukasti sidottu traditioon, että yksittäisten esineitten ajoittaminen on hyvin vaikeaa. Samat mallit, kuin vuosisatoja sitten, saatavat yhä olla käytössä. Suurin osa puukaiverruksista on valmistettu rannikon kaupungeissa.

Esineistö on vahvasti läsnä niin tavoissa kuin suullisessa perinteessäkin. Konkreettinen esimerkki siitä on erään kaupunkilaisyhteisön perinteinen tapa esitellä vastasyntynyt. Rituaalin aikana lapsi kannetaan kodin jokaisen huoneen lävitse. Osoittaessaan esimerkiksi tuolia, vanhempi sanoo: ”Lapsi, tämä on sinun isoisäsi tuoli”. Arkiset esineet, kuten huonekalut, saavat symbolisen merkityksen ja niiden avulla sukulaisuudelle annetaan käsin kosketeltava muoto.

Liiallista vaurauden kerääntymistä yksin käsiin ei paimentolaisten parissa pidetty suotavana. Perinteisessä runossa kuvataan, mitä siitä voi seurata:

Kun varallisuus asettuu vain miehen viitanliepeeseenkin

hän tulee nopeasti kopeaksi.

Pienikin maitoastia, joka on maitoa tulvillaan, vuotaa helposti yli.

Paimentolaiselämän ankarissa olosuhteissa on ollut tärkeää, että yhteistyön ja avunannon tasapainoa ei vaaranneta antamalla itsekkyydelle kasvualustaa. Klaani, johon kuuluu päätoimisia käsityöläisiä ja artesaaneja on sosiaalisesti erotettu muista. Heitä on näin estetty saamasta yhtä aikaa sekä taloudellista että poliittista valtaa; harjoittamasta yhtä aikaa kahta taidemuotoa, kädentaitoja ja runoutta.

Periaate tehdään selväksi sananlaskussa: ”*Omata kaksi hyvää asiaa – sama kuin ryöstää veljensä*”.

5. Henkilökohtaiset tarvikkeet

Sekä itäisessä että läntisessä Afrikassa kankaat kudottiin paikallisesti kasvatetusta puuvillasta. Puuvilla kehrättiin käsin. Perinne on kuitenkin lähes kadonnut ulkomaisten valmiskankaitten tultua. Varakkaampien kansalaisten vaatteet ovat loisteliasta tuontisilkkiä tai puuvillaa, jotka on koristeltu runsain kuvioin ja somistettu hopeasta, meripihkasta, puolijalokivistä ja lasista tehdyin ornamentein.

Vaatteiden tuotanto on rannikon alueiden tärkeä teollisuuden muoto. Miehet kutovat perinteistä, arvostettua puuvillakangasta, joka tunnetaan nimellä *benadir* –kangas. Leikkaamaton kangas on pituudeltaan 12,7 metriä ja yleensä kirkasvärinen, usein raidallinen. Punaiset, keltaiset ja siniset sävyt ovat hallitsevia.

Suurin osa hopea- ja kultasepän töistä on tehty rannikon kaupungeissa. Korujen aiheet ovat saaneet vaikutteensa Arabiasta ja Intiasta. Kaulakorut, rannekorut, korvarenkaat, käsivarsikorut, hopeapäällysteiset sandaalit, kosmetiikka-astiat ovat kaupunkien kultaseppien tekemiä.

Upeasti koristellut kaulakorut ja helmet kertovat kantajansa sosiaalisista suhteista ja varallisuudesta. Se, millaista kaulakoruja nainen kantaa ilmaisee hänen ikänsä ja sosiaalisen statuksensa. Nainen, jolla on yllään raskastekoiset kultaiset helmet, haluaa näyttää maailmalle ei ainoastaan sukujuurensa, vaan myös myötäjäisten muhkeuden mahdolliselle sulhaskandidaatille.

Henna –väriainetta saadaan Pohjois-Afrikassa, Länsi- ja Etelä-Aasiassa kasvavan 2,5-3,0 m korkeasta, kuivatuista ja jauhetuista hennapensaan, *Lawsonia inermis*, lehdistä ja nuorista versoista. Sen sävyt vaihtelevat oranssista punaisen kautta ruskeaan ja jopa lähes mustaan saakka. Hennaa käytetään ihon koristelun lisäksi myös hiusten, kynsien sekä villan ja silkin värjäämiseen. Sitä käytetään myös lääkinällisiin tarkoituksiin; haavojen ja ihottuman hoitoon.

Ihon kuviointi hennamaalauksella (*mehndi, mehandi, mehendi*) kuuluu moneen; kuvioaiheet kuitenkin vaihtelevat alueittain. Arabien kuvioaiheet ovat yleensä suuria kukkakuvioita käsissä ja jaloissa. Intialaisten hennakuvioinnit ovat pitsimäisiä ja ne on piirretty ohuin viivoin; aiheina käytetään kukkia ja geometrisistä kuvioita, jotka peittävät kädet, kynnarvarret, jalat ja sääret. Afrikkalaiset *mehndi* -mallit on piirretty paksummalla viivalla ja ne muodostuvat suurista geometrisista kuvioista; kädet ja jalat kuvioidaan. Afrikassa käytetään myös mustaa, myrkyllistä, hennaa. Hennakuviot saadaan muuttumaan mustiksi, kun niiden päälle levitetään heti hennauksen jälkeen mustaa seosta, joka on valmistettu tuhkasta, ammoniakista ja muista syövyttävistä aineista. Mustausta on todennäköisesti alettu käyttää, jotta kuviot erottuisivat paremmin tummalla iholla.

Hennauskuviot kestävät iholla yleensä viikosta kuukauteen riippuen siitä, missä kehon osassa ne ovat, kuinka kauan massa on vaikuttanut, onko käytetty öljyä, onko nesteenä käytetty vettä vai teetä ja onko kuivumassa olevaa massaa kostutettu sitruuna-sokeriseoksella. Mitä vähemmän vettä, saippuaa ja hankaamista käytetään kuvioitujen alueiden pesuun, sen pidempään kuviot säilyvät. Hennalla värjättyissä kynsissä väri säilyy tiukimmin; se lähtee pois vain kasvamalla.

6. Rakentaminen

Kiertävien paimentolaisten kupolin muotoinen *aqal* -maja rakennetaan puoliympyränmuotoisista kaarista (*dhigo*) ja niitä tukevista pystysuorista akaasiapuisista pylväistä (*udbo*). Pylväiden alapäätt upotetaan maahan. Seinät ja katto tehdään punotuista matoista (*saari*), jotka sidotaan sisäl -köyden avulla kiinni tukikaariin. Majan perusrakennusosat muodostavat myös kuljetustekniikan perustan. Sisäl- ja nahkaköysien ja pystypuiden avulla majan osat sidotaan kuormakamelin selkään muuttoa varten.

Tukikaaria on kahdenlaisia: taipuisia ruo'oista tehtyjä (*lool*) ja kovista akaasian juurista tehtyjä (*qabax*). Taipuisista ruo'oista tehdyt kaaret on vahvistettu kiertämällä niiden ympäri nahkasuikaletta. Joustavat kaaret sidotaan lujasti pystypuihin ja akaasian juurista tehtyihin koviin kaariin.

Majan kattamiseen käytettäviä mattoja on kolmea eri tyyppiä: pelkästä akaasiasta kudottuja (kebed), sisalista ja akaasiasta kudottuja (*haraar*) sekä pelkästä sisalista kudottuja (*hohob*). Viimeksi mainitut on tehty ainoastaan koristeeksi. *Kebed*:in ja *haraar*:in kudonnassa käytetään sisal -köyttä ja -narua. Matot eivät ulotu kaikkialla aivan maanrajaan saakka. Joissakin kohdin seinän alaosaan jätetään pieniä ilmastointi- ja valoaukkoja. Aukkojen suojaksi asetetaan tuuhea ruohotukko (*yacay*).

Maja jaetaan tarvittaessa seinämillä (*alool*) pienempiin osiin, joita käytetään nukkumiseen tai oleskeluun. Joskus saatetaan tehdä myös keittonurkkaus. Kevyet seinämät valmistetaan punomalla kankaan suikaleita oksien ja ruokojen lomaan. Kun talo on saatu pystytettyä, niin koristeelliset säilytysastiat, *gurgur*, ripustetaan sisäseiniin.

Sisustus viimeistellään lattialle aseteltavilla matoilla (*dermo*), joihin on kudottu monimutkaisia geometrisia kuvioita. Mattojen kudontaan käytetään erilaisia palmun lehtiä (*caw* ja *maydo*), riippuen siitä, käytetäänkö sitä nukkumis- tai istuskelualueena vai rukousmattona. Mattojen alle asetellaan *Asgogol* -heinää suojaamaan niitä maasta nousevalta pölyltä ja kosteudelta.

Majan sisätilan korkeus vaihtelee yleensä 1,2 – 2.1 metrin välillä. Kaksi sänkyä sijaitsee molemmin puolin sisäänkäyntiä. Kun maja on valmis, sen ympärille rakennetaan aitaus.

TÄRKEIMPIÄ LÄHTEITÄ:

Adan, A. – Fullerton, A. Handicrafts of the Nomadic Women of Somalia.

Loughran, K. - Loughran, J. - Johnson, J. - Samatar, S. (edit.)1986. Somalia in Word and Image. Washington, D.C., Foundatioun for Cross Cultural Understanding.

Oliver, P. Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World. Vol 1-3. Cambridge, Cambridge University Press.

Serkkola, A. 1992. Somalia. Taival suvun ja valtion varjossa. Valtion painatuskeskus. Helsinki.

Weiss, H. 2000. Maailma tuhat vuotta sitten. Takrurista Kanemin kautta Kilwaan ja huhut Lamameista. Historiallisen yhdistyksen julkaisusarjat. Historiallisia Papereita 5.